

Керопян А. А.,

*аспірантка кафедри кримінально-правової політики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 340 КК УКРАЇНИ

MENS REA OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ART. 340 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

У статті розглянуті особливості суб'єктивної сторони незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій з урахуванням теоретичних положень щодо інтелектуального та вольового елементів вини. Детально висвітлені позиції науковців щодо визначення форми вини у кримінальних правопорушеннях з формальним складом; та на підставі викладеного пояснено, чому притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень з формальним складом, зокрема, незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (у разі його скоєння спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення) можливе лише з прямим умислом. Встановлено інтелектуальну та вольову ознаки прямого умислу незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій у разі вчинення цього кримінального правопорушення службовою особою. Окремо було проаналізовано особливості умислу винної особи під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України із застосуванням фізичного насильства. Акцентовано увагу на тому, що насильницький спосіб вчинення кримінального правопорушення вказує на специфічну спрямованість винної особи, яка обирає саме такий спосіб реалізації злочинного наміру, що враховується при визначенні суспільної небезпечності окремого діяння та, відповідно, призначенні покарання. Тому констатовано, що незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється із застосуванням фізичного насильства, також характеризується умисною формою вини, а саме прямим умислом. Встановлена неможливість здійснення перешкодження організації або проведенню мирного зібрання, завдаючи фізичну шкоду його учасникам, з непрямым умислом.

Ключові слова: *інтелектуальна ознака, вольова ознака, форма вини, умисел, необережність.*

The article examines the peculiarities of the mental element of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations, taking into account the theoretical provisions regarding the intellectual and volitional elements of guilt. The positions of scientists regarding the definition of the form of guilt in criminal offenses with a formal structure are covered in detail; and on the basis of the above, it is explained why bringing to criminal responsibility for committing criminal offenses with a formal composition, in particular, illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations (in the case of its commission by a special subject of a criminal offense) is possible only with direct intent. Intellectual and volitional elements of direct intent to illegally obstruct the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations have been established in the case of the commission of this criminal offense by an official. The specifics of the guilty person's intent during the commission of the criminal offense provided for in Art. 340 of the Criminal Code of Ukraine with the use of physical violence were separately analyzed. Attention is focused on the fact that the violent way of committing a criminal offense indicates the specific purposefulness of the guilty person, who chooses exactly such a way of realizing the criminal intent, which is taken into account when determining the social danger of a particular act and, accordingly, the prescribed punishment. The impossibility of obstructing the organization or holding of a peaceful assembly, causing physical harm to its participants, with indirect intent has been established.

Key words: *intellectual element, volitional element, form of guilt, intent, negligence.*

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, поряд з об'єктом, суб'єктом та об'єктивною стороною, є обов'язковим та самостійним елементом будь-якого складу кримінального правопорушення. У науці кри-

мінального права під суб'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміється його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння,

яке вона вчиняє, і до його наслідків [1, с. 166]. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення є вина. Згідно зі ст. 23 КК України вона визначається як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Традиційно, зміст вини складають інтелектуальний, до якого відноситься усвідомлення та передбачення, та вольовий елементи. Різні комбінації інтелектуального та вольових елементів утворюють різні модифікації вини.

Варто зазначити, що аналіз суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, знайшов своє відображення, переважно, у науково-практичних коментарях до КК України, підручниках та навчальних посібниках. Однак, це питання не було предметом спеціального дослідження, що свідчить про недостатній рівень його розробки. Саме тому, для правильного застосування ст. 340 КК України необхідним є теоретичне висвітлення ознак суб'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення, що і є основним завданням цієї статті.

Оскільки суб'єктивна сторона незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій характеризується виною у формі прямого умислу, вважаємо, що необхідно зупинитися на аналізі поняття умисної форми вини з урахуванням теоретичних положень щодо її інтелектуальних та вольових ознак.

Аналізоване у цьому дослідженні незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється службовою особою, є кримінальним правопорушенням з формальним складом. Відомо, що у таких складах кримінальних правопорушень об'єктивна сторона не містить суспільно небезпечних наслідків. Виходячи з цього, переважна більшість учених вважають, що кримінальні правопорушення з формальним складом можуть бути вчинені виключно з прямим умислом. При цьому, поширеною є позиція, згідно з якою психічне ставлення до суспільно небезпечних наслідків не входить у зміст вини, тому момент передбачення випадає з інтелектуального елементу

умислу [2, с. 147]. Непрямий умисел у таких випадках виключається, оскільки свідоме допущення стосується винятково суспільно небезпечних наслідків, а вони лежать за межами об'єктивної сторони. Вольова ж ознака умислу обмежується бажанням вчинити конкретну дію чи бездіяльність [1, с. 174]. Але, наприклад, на думку Р. В. Вереші при умисному вчиненні злочину (кримінального правопорушення) з формальним складом неправильним буде сказати, що ознака певного передбачення відсутня взагалі. Учений зауважує, що при вчиненні таких злочинів (кримінальних правопорушень) суб'єкт передбачає, що, оскільки вчинювані ним діяння є суспільно небезпечними, то вони можуть потягти за собою певні негативні зміни, перш за все, у об'єкті злочинного посягання. Тобто, встановлення ознаки передбачення ґрунтується на усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваних дій і передбаченні, внаслідок їх вчинення, негативних змін у сфері охоронюваних кримінальним законом об'єктів [3, с. 214].

Питання щодо можливості існування необережної форми вини в кримінальних правопорушеннях з формальним складом також не набуло одностайного характеру серед науковців, та не знайшло свого розвитку ні на законодавчому рівні, ні в теорії кримінального права. Але варто зауважити, що на думку деяких учених вчинення кримінальних правопорушень з формальним складом зі злочинною недбалістю все ж таки є можливим. Злочинна недбалість у них має обмежуватися неусвідомленням суспільної небезпечності вчинюваної дії (бездіяльності) за наявності обов'язку і реальної можливості такого усвідомлення [3, с. 256]. В цілому, слід погодитися з В. І. Павликівським, який слушно зазначає, що визнання наявності необережної форми вини в злочинах (кримінальних правопорушеннях) з формальним складом суперечить її законодавчому визначенню та веде до розмивання чітких меж між умислом й необережністю. І злочинна (кримінально протиправна) самовпевненість, і злочинна (кримінально протиправна) недбалість поставлені законодавцем в залежність від можливості винної особи передбачати суспільно небезпечні наслідки свого діяння (дії або бездіяльності). В іншому випадку необґрунтовано ставиться знак

рівності між однією з ознак інтелектуального моменту (усвідомлення або не усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння) та необережністю [4, с. 97].

На підставі вищевикладеного, відповідно до існуючого законодавчого визначення форми та змісту вини, вважаємо, що притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень з формальним складом, зокрема, незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (у разі його скоєння спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення) можливе лише з прямим умислом. Підтримаємо позицію учених, які обґрунтовано вважають, що воля суб'єкта спрямована на саме діяння, тобто вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. При вчиненні злочину (кримінального правопорушення) з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії й у бажанні вчинити цю дію. Такий умисел є прямим і тільки він притаманний умисним злочинам (кримінальним правопорушенням), що мають формальний склад. Такі злочини (кримінальні правопорушення) не можуть вчинятися з непрямым умислом, вольовий зміст якого у вигляді свідомого припущення законом пов'язаний винятково із суспільно небезпечними наслідками, що входять в об'єктивну сторону тільки матеріальних складів [5, с. 39].

Наступним кроком цього дослідження є встановлення інтелектуальних і вольових ознак прямого умислу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Розглядаючи інтелектуальну ознаку прямого умислу, варто зазначити, що предметом усвідомлення, є, в першу чергу, фактичні обставини скоєного діяння. Але водночас «умисел – це поняття з соціальним змістом, у зв'язку з чим усвідомлення тільки фактичних ознак не може обґрунтувати відповідальності особи за вчинення умисного злочину (кримінального правопорушення)» [6, с. 30]. Оскільки головною соціальною ознакою кримінального правопорушення, що визначає його матеріальну складову, є суспільна небезпечність, то зміст умислу, насамперед,

передбачає усвідомлення винуватою особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії чи бездіяльності). Отже, з вищезазначеного випливає, що предметом усвідомлення при прямому умислі є, по-перше, фактична основа (обставини) вчинюваного діяння та, по-друге, його соціальний зміст. Це означає, що особа розуміє, якою є оцінка її діяння з позиції держави і суспільства, і це розуміння є її самоусвідомленням [7, с. 277].

Вважається, що суспільно небезпечним може бути лише таке діяння, яке за своїми об'єктивними та фактичними властивостями здатне заподіяти шкоду певним об'єктам (суспільним відносинам), які охороняються кримінальним законом. Ця об'єктивна спрямованість діяння при умислі на певний об'єкт кримінального правопорушення є одним з критеріїв суспільної небезпечності діяння, який обов'язково має охоплюватися свідомістю особи, яка вчинює умисне кримінальне правопорушення. При цьому необхідно звернути увагу на те, що, суб'єкт кримінального правопорушення може точно не усвідомлювати, на який безпосередній об'єкт він посягає, але він повинен розуміти, що спричиняє шкоду певним охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам.

Також на рівень усвідомлення особою суспільної небезпечності вчинюваного діяння впливає і розуміння нею соціальної значущості інших фактичних обставин діяння, які в теорії кримінального права називаються факультативними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (наприклад, місце, час, спосіб, засіб, знаряддя, обстановка вчинення кримінального правопорушення) [3, с. 218], які надають діянню нові соціальні якості та суттєво впливають на ступінь суспільної небезпечності конкретного кримінального правопорушення.

Переходячи до аналізу вольової ознаки прямого умислу під час вчинення кримінального правопорушення з формальним складом, ще раз зауважимо, що вольовий елемент у цьому випадку полягає в бажанні (цілеспрямованому прагненні) вчинити діяння, що утворює об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Взагалі, бажання – це цілеспрямоване прагнення, яке спрямоване на конкретний

предмет [8, с. 513]. Ученими сформований певний механізм формування бажання, який складається з таких етапів: 1) виникнення певної потреби; 2) перетворення її в спонукання до дії; 3) постановка мети, досягнення якої має задовольнити потребу, що виникла, або стати засобом її задоволення; 4) бажання досягти поставленої мети [9, с. 251]. Отже, бажання – це процес, який проходить у своєму розвитку кілька стадій – від усвідомлення певної потреби до волі, яка спрямована на досягнення певної мети. Саме тому в теорії кримінального права бажання розуміється як «прагнення заподіяти наслідок» [10, с. 99].

Отже, під час вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій службовою особою, прямиї умисел характеризують:

– інтелектуальна ознака – службова особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, а саме фактичну сторону своїх дій – створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. При цьому службова особа усвідомлювала відсутність рішення суду про заборону проведення мирних зібрань чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо); та суспільно небезпечний характер своїх дій – що вчинювані дії завдають шкоду суспільним відносинам, які поставлені під охорону кримінально-правової норми, у результаті неналежного ставлення службової особи до виконання покладених на неї обов'язків щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань.

– вольова ознака – службова особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовано направляла свою волю на їх вчинення.

У разі вчинення зазначеного кримінального правопорушення загальним суб'єктом, характеристика умислу має свої особливості. Окремо необхідно відмітити важливість усвідомлення особою способу (застосування фізичного насильства) його вчинення. Спосіб вчинення злочину має як зовнішні (об'єктивні) ознаки, що характеризують фізичний операційний процес здійснення злочинного діяння, а саме

яким чином, в яких умовах, шляхом використання яких сил та засобів вчинено діяння, так і внутрішніми (суб'єктивними) ознаками, що представляють собою усвідомлений, вольовий акт по застосуванню прийому та сукупності прийомів виконання злочинної дії [11, с. 37]. Винна особа усвідомлює, що завдає суспільно небезпечний, протиправний, фізичний вплив на тілесну сферу людини, що спричиняє їй фізичний біль, шкоду здоров'ю або навіть смерть, це порушує тілесну недоторканність особи, яка забезпечує нормальні умови її біологічного (фізичного) та соціального існування.

Багато учених схилиються до думки, що для насильства як діяння чи способу вчинення кримінального правопорушення характерна саме умисна форма вини. Якщо ж дії вчинено з необережності, то слід говорити не про насильство, а про випадки заподіяння шкоди здоров'ю чи життю шляхом дії при вчиненні суспільно небезпечних діянь, де конструктивно передбаченим серед інших є і посягання на особистість. Такої думки притримуються, зокрема, І. Я. Козаченко та Р. Д. Сабиров, зазначаючи, що енергетичний вплив на людину утворює фізичне насильство лише у випадку вчинення умисних дій. Якими би не були наслідки необережних діянь, їх не можна віднести до фізичного насильства [12, с. 24]. Усвідомлювана спрямованість насильства проти іншої людини всупереч або поза її волі та його специфічна функціональність (спосіб досягнення певної цілі через заподіяння смерті, фізичної та/або психічної травми, обмеження свобод волевиявлення або дій іншої людини або спосіб отримання задоволення через фізичні та/або психічні страждання жертви) обумовлює можливість вчинення насильницьких злочинів лише умисно. Саме наявність умислу на настання зазначених суспільно-небезпечних наслідків або свідоме припущення їх настання є обставиною за якою відмежовують насильницькі злочини від необережного заподіяння шкоди життю чи здоров'ю іншій людині [13, с. 149]. Крім того, особи, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення, вбачають позитивне значення обраного ними способу вчинення кримінального правопорушення в тому, це найефективніший чи єдино можливий спосіб відстояти свої інтереси у конфліктній ситу-

ації або задовольнити свої потреби, або вважають безглуздом і негідним використання правомірних способів розв'язання гострих проблемних ситуацій у міжособистісних відносинах [14, с. 111]. Таким чином, насильницький спосіб вчинення кримінального правопорушення вказує на специфічну спрямованість винної особи, яка обирає саме такий спосіб реалізації злочинного наміру, що враховується при визначенні суспільної небезпечності окремого діяння та, відповідно, призначенні покарання. Саме тому, ми не можемо погодитися з позицією Н. В. Довгань-Бочкової, яка вважає, що питання форми вини при вчиненні насильницьких кримінальних правопорушень не має істотного значення для визначення суті насильства, тому що в поняття насильства як способу вчинення кримінального правопорушення не слід закладати певну конкретну форму вини, оскільки це безпідставно суттєво звужує його зміст [15, с. 130].

Отже, без сумніву, незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється із застосуванням фізичного насильства, характеризується умисною формою вини, а саме прямим умислом. При цьому, аналізуючи прямий умисел такого кримінального правопорушення, варто зауважити, що інтелектуальна ознака, окрім усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій, полягає також і в передбаченні суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення. Воно означає, що у свідомості особи склалося певне уявлення про неминучі наслідки вчиненого діяння, а саме завдання потерпілому фізичного болю або тілесних ушкоджень, які шкодять здоров'ю. Передбачення має конкретний характер: особа має чітке уявлення про розвиток причинного зв'язку, про те, що саме від її діяння настануть конкретні суспільно небезпечні наслідки. Вольова ж ознака прямого умислу при вчиненні кримінального правопорушення із матеріальним складом визначається бажанням настання передбачуваних наслідків.

На нашу думку, неможливо здійснювати перешкоджання організації або проведенню мирного зібрання, завдаючи фізичну шкоду його учасникам, з непрямым умислом. Реалізуючи умисел на заподіяння фізичної шко-

ди, суб'єкт кримінального правопорушення одночасно реалізовує умисел на створення перешкод під час організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, при цьому особа не відчуває потреби в досягненні суспільно небезпечних наслідків у виді тілесних ушкоджень, і не спрямовує свою волю на це, але все ж таки вона свідомо допускає їх настання, тобто цілі перешкодити реалізації учасниками мирного зібрання свого конституційного права можна досягти і не бажаючи настання наслідків у виді тілесних ушкоджень. Описана ситуація видається нереальною.

Але важливо звернути увагу на те, що у випадку вчинення цього кримінального правопорушення, в результаті якого завдається шкода у вигляді умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, можемо констатувати наявність змішаної форми вини, оскільки ставлення особи до таких наслідків є необережним.

Висновки. Під час вчинення аналізованого кримінального правопорушення службовою особою прямий умисел характеризують: інтелектуальна ознака – службова особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, а саме фактичну сторону своїх дій – створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. При цьому службова особа усвідомлювала відсутність рішення суду про заборону проведення мирних зібрань чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо); та суспільно небезпечний характер своїх дій – що вчинювані дії завдають шкоду суспільним відносинам, які поставлені під охорону кримінально-правової норми, у результаті неналежного ставлення службової особи до виконання покладених на неї обов'язків щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань; та вольова ознака – службова особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовано направляла свою волю на їх вчинення.

Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється із застосуванням

фізичного насильства, також характеризується прямим умислом. При цьому, аналізуючи прямий умисел такого кримінального правопорушення, варто зауважити, що інтелектуальна

ознака, окрім усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій, полягає також і в передбаченні суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 528 с.
2. Рарог А. И. Вина в советском уголовном праве / науч. ред. Здравомыслов Б. В. Саратов: изд-во Саратов. ун-та, 1987. 186 с.
3. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 583 с.
4. Павликівський В. І. Проблеми встановлення форми та змісту вини в злочинах з формальним складом. *Право і безпека*. 2004. Т. 3, № 4. С. 95–97.
5. Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений: учеб. пособие / А. И. Рарог. Москва: ВЮЗИ, 1982. 63 с.
6. Никифоров Б. С. Об умысле по действующему уголовному законодательству. *Советское государство и право*. 1965. № 6. С. 26–36.
7. Навроцький В. О. Суб'єктивна сторона злочину. *Українське кримінальне право. Загальна частина* : підруч. / за заг. ред. В. О. Навроцького Київ : Юрінком Інтер, 2013.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Т. 2. Москва, 1989. 720 с.
9. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве / Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко. Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1955. 308 с.
10. Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и ее установление / науч. ред. Г. Ф. Горский. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. 243 с.
11. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. Харьков : Вища шк. : Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. 161 с.
12. Козаченко И. Я., Сабиров Р. Д Уголовно-правовое понятие насилия. *Уголовный закон и совершенствование мер борьбы с преступностью : межвуз. сборник науч. трудов*. Свердловск : УрГУ, 1981. С. 18–28.
13. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*. 2010. № 3. С. 144–151.
14. Прикладная юридическая психология : учеб. пособие для вузов / под ред. А. М. Столяренко. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 639 с.
15. Довгань-Бочкова Н. В. Спірні питання, що стосуються фізичного насильства як способу вчинення злочину. *Форум права*. 2010. № 2. С. 129–137.